

Sofia Cavalletti

Potențialul religios al copilului

Descrierea unei experiențe cu
copii cu vârste între 3 și 6 ani

*

Prefața ediției în limba română

Pr. Marius Taloș S.J.

Prefața ediției în limba italiană

Pr. Dalmazio Mongillo

Traducerea din limba italiană

Gabriella Molcsan

Galaxia Gutenberg

2025

Celebrarea Rusaliilor. Copiii ascultă pasajul legat de coborârea Duhului Sfânt după ce au dispus cele șapte lumânări sub care au scris numele darurilor Duhului Sfânt.

Celebrare de Rusalii. După lectură Marco aprinde lumânarea sa de la lumina care poartă numele darului Duhului pe care îl dorește mai mult.

Cuprins

Prefața la ediția în limba română	5
Prefață.....	8
Introducere	15
1. Dumnezeu și copilul	26
Bucuria relației cu Dumnezeu.....	38
Cunoștințe misterioase ale copilului	42
Capacitatea de a vedea Invizibilul	43
Capacitatea de rugăciune... ..	44
... a copilului „metafizician”	44
2. Copilul și adultul	47
Vestirea.....	48
Destinatarii vestirii	50
Conținutul vestirii.....	51
Adultul ca „servitor inutil”	54
Ajutorul indirect: sursele	56
Ajutorul indirect: materialul.....	58
Ajutorul indirect: mediul pregătit	60
Comunitatea	64
3. Cristos bunul Păstor	66
Prezentarea parabilei.....	68
Meditarea comunitară a parabilei.....	70
Meditarea personală	71
Responsivitatea copiilor.....	74
Rezonanța afectivă a parabilei	78
Dezvoltările parabilei în funcție de vârstă.....	81
Conținutul doctrinar.....	83
4. Cristos bun Păstor și Euharistia	86
Legătura dintre Biblie și Liturghie.....	88
Euharistia ca „sacrament al darului”	91

Aspectul teologic	96
Elementul desfătării în relația cu Dumnezeu	97
Responsivitatea copiilor.....	99
Incidența afectivă a temei „darului”	101
Munca introductivă privind Liturghia	102
Problema evaluărilor	107
5. Cristos-lumină și botezul	110
Citirea semnelor botezului	112
Responsivitatea copiilor.....	114
6. Evenimentele istorice din viața lui Isus Cristos	118
Profețiile	120
Noul Testament: întruparea	122
Meditația și rugăciunea dedicate misterului întrupării.....	125
Geografia biblică	130
Moartea și învierea	132
Liturghia luminii	134
Rusaliile.....	135
7. Rugăciunea	138
Așa se roagă copiii	139
Rugăciune magică?.....	148
Cum să ajutăm rugăciunea copiilor	150
<i>Kerigma</i>	150
Formulele.....	151
Limbajul rugăciunii.....	155
Mediul pregătit	156
Programul	157
Celebrările.....	157
Tăcerea.....	160
8. Educarea la uimire și „împărăția lui Dumnezeu”	163
Misterul împărăției lui Dumnezeu.....	166
Valoarea împărăției lui Dumnezeu	173
Responsivitatea copiilor.....	175

9. Formarea morală.....	180
Desfătarea în Dumnezeu și viața morală.....	182
Importanța copilăriei timpurii	185
10. Metoda semnelor	189
Semnele, metoda Bisericii	191
Parabolele ca semn	192
Semnele creației.....	195
Educarea la citirea semnelor	197
Caracterul religios al semnelor	199
11. Cateheză antropologică?.....	203
„Perioade senzitive” și „constante”	205
Experiență și exigență.....	209
Aspectul lui Dumnezeu pe care îl caută copilul	210
Concluzie.....	213
Apendice.....	217
<i>Curriculum</i> în ritmul anului liturgic	217
Desene și fotografii	219
Didascaliiile desenelor	219
Fotografii.....	277

1. Dumnezeu și copilul

„... pentru că le-ai revelat acestea
celor mici.” (Mt. 11, 25)

Mai înainte de a începe orice fel de discurs privitor la educația religioasă a copiilor trebuie să ne punem o întrebare fundamentală: este permis să dăm o educație religioasă copiilor?

Lumea de astăzi este, pe bună dreptate, foarte atentă să nu impună altora alegețile personale. Inițiind copiii la vreo formă de viață religioasă nu dăm, oare, acestora ceva ce poate fi extrem de prețios pentru noi, dar fără de care copilul ar fi la fel de fericit și a cărui absență nu ar influența în niciun fel dezvoltarea lui armonioasă? Chiar mai rău, nu îi complicăm viața cu suprastructuri neesențiale, care îl îngreunează cu lucruri care nu corespund exigențelor lui?

Sunt întrebări fundamentale cărora trebuie să le căutăm un răspuns în copilul însuși. Un astfel de răspuns nu poate fi dat de adult pe plan teoretic, ci trebuie să își tragă seva din observarea atentă și liberă a copilului, astfel încât să fie el însuși cel care ne spune dacă dorește sau nu să fie ajutat să îl descopere pe Dumnezeu și realitatea transcendentă. Este important să fie copilul însuși cel care ne spune dacă experiența religioasă este sau nu constitutivă pentru personalitatea lui.

O relație interpersonală este întotdeauna un mister și acest fapt este cu atât mai mult valabil când este vorba despre relația cu Dumnezeu. Iar când este vorba despre relația dintre Dumnezeu și copil misterul este și mai mare. A fost, totuși, posibil să pătrundem câteodată cu o privire fugară în taina acestei relații și

anumite elemente observate atestă existența unei religiozități spontane în copil.

În volumul intitulat „*Autoeducația*”¹ Maria Montessori citează prelegerea ținută de prof. Ghidionescu la Congresul Internațional de Pedagogie de la Bruxelles în 1911. În aceasta este vorba despre un copil care nu a primit niciun fel de educație religioasă și care într-o zi, pe neașteptate, a izbucnit în plâns zicând: „Vă rog să nu vă supărați, dar în timp ce priveam luna am simțit că uneori v-am necăjit și am înțeles că l-am supărat pe Dumnezeu”.

La acest exemplu Maria Montessori mai adaugă altele la care a fost martoră sau despre care a aflat de la alții. Ea scrie despre un copil de șapte ani, și acesta fără niciun fel de educație religioasă, căruia i-a fost explicată evoluția urmând principiile lui Lamarck și Darwin. Copilul întrebase: „De unde a venit primul om?” și i se răspunsese: „Primul om s-a format din întâmplare”. Auzind aceste cuvinte copilul a izbucnit în râs și, chemând-o pe mama sa, i-a zis: „I-auzi ce prostie: viața care se formează din întâmplare! Este imposibil!” Iar dacă cineva îl întreba cum se formează viața, îi răspundea cu convingere: „Este Dumnezeu.” E vorba, în acest caz, de o deducere cu caracter logic. Asemenea cazuri sunt destul de frecvente: S. Gallo² a consemnat numeroase exemple în care protagoniștii erau copii surdomuți. Un act intelectual de asemenea natură poate avea loc doar când este vorba despre copii cu vârste mai mari de șapte ani: în acest caz există avantajul că poate fi ușor exprimat în cuvinte și, prin urmare, este ușor de verificat din partea adultului.

¹ M. Montessori, *Autoeducazione*, Garzanti, Milano, 1962, p. 308-309.

² S. Gallo, *Genesis del sentimento religioso nell'infanzia*, Ed. Paoline, Roma, 1955, p. 109 și urm.

Ne interesează, totuși, să aflăm dacă mai înainte de această vârstă la care se poate vorbi de un anumit nivel intelectual, există între copil și Dumnezeu un raport înrădăcinat și mai adânc decât în intelect. O astfel de cercetare dispune de instrumente de verificare mult mai dificile deoarece trebuie să se concentreze pe acte complete spontane în viața copilului, acte a căror expresie poate fi mult mai puțin explicită și directă decât în cazurile amintite mai sus.

Exemplul care urmează se aseamănă cu cel consemnat de Maria Montessori. Este vorba, însă, de o fetiță de trei ani crescută fără niciun fel de educație religioasă: nu merge la grădiniță, în casă nimeni, nici măcar bunica – ea însăși atee – nu a vorbit vreodată despre Dumnezeu. Fetița nu a fost niciodată la biserică. Într-o zi aceasta îl întrebă pe tatăl ei despre originile lumii: „De unde vine lumea?”, iar tatăl răspunde coerent cu ideile sale, cu un discurs cu caracter materialist. Dar mai apoi adaugă: „Mai sunt unii care spun că lumea vine de la o ființă foarte puternică pe care o cheamă Dumnezeu.” Auzind acest răspuns fetița începe să alerge frenetic prin cameră într-o explozie de bucurie și exclamă: „Știam eu că nu este adevărat ce spui; El este, El este!” Ne întrebăm dacă în acest caz se poate vorbi despre un proces logic (la trei ani!) sau dacă nu cumva avem aici expresia unui raport diferit al copilului cu Dumnezeu, raport care se manifestă nu numai în enunțarea unui adevăr, ci și printr-o bucurie care pare să atingă copilul în profunzime. Întâmplări ca și aceasta ne determină să ne gândim că religiozitatea copilului mic este atât de puternică încât – diferit față de ceea ce se întâmplă în cazul adolescenților – nu se lasă afectată de condiții de mediu negative. Este posibil ca în acest caz să regăsim o derogare de la ceea ce susține psihologia: și anume că omul este fiu al mediului său. Există în copil o realitate misterioasă de uniune cu Dumnezeu?

Cine ar putea crede că un copil de patru ani este capabil de intuiții metafizice? Lorenzo (patru ani) aparține unei familii catolice, dar nu a fost niciodată la cateheză și nici nu a primit vreă educație religioasă. Într-o zi mătușa îi cere să facă un desen despre Dumnezeu, iar Lorenzo desenează în partea stângă de jos a foii – deci într-o poziție secundară – o figură umană cu un cap enorm, apoi umple foaia cu o serie de semne care pot fi recunoscute ca fiind cifre. Mătușa îl întrebă de ce a desenat cifrele și Lorenzo explică: „Pentru că sunt mulți.” Lorenzo a avut intuiția că Dumnezeu este infinit.

Este vorba, în mod evident, de momente fugare și ne întrebăm în ce măsură copilul însuși este conștient de ele. Lucru care nu împiedică aceste momente să fie fapte reale de viață, care uneori pot fermenta timp îndelungat în adâncul sufletului fără ca mintea să își dea seama. Iată, de exemplu, ce scrie faimosul romancier Julien Green: „Din acești ani îndepărtați păstrez amintirea unui minut de răpire cum nu am mai trăit niciodată. Se pot, oare, spune astfel de lucruri sau trebuie ținute pentru sine? A fost un moment, în acea încăpere în care, ridicând privirea spre fereastră, am zărit cerul negru pe care sclipeau câteva stele. Ce cuvinte se pot folosi pentru a descrie ceea ce scapă limbajului? Acesta a fost, probabil, cel mai important moment din viața mea și nu știu ce să spun despre el. Eram singur în acea încăpere fără lumină și, cu privirea înălțată spre cer, am trăit ceea ce aș putea numi doar ca un elan de iubire. Am mai iubit în această lume, dar niciodată ca în acel moment și nu știam pe cine iubesc. Știam, totuși, că exista și că, văzându-mă, mă iubea și el. Cum de acest gând și-a croit drum în mintea mea? Chiar nu știu. Eram sigur că cineva exista și că îmi vorbea fără cuvinte. Acestea fiind spuse, am spus totul.

De ce trebuie să scriu că în niciun discurs uman nu am regăsit ceea ce mi-a fost dat să simt pentru atât timp cât ai număra până la zece la vârsta la care eram incapabil să leg trei cuvinte inteligibile și nici nu îmi dădeam seama că exist? De ce trebuie să scriu că am uitat de acest minut ani în șir, că tăvălugul zilelor și al nopților aproape că l-a șters din conștiința mea? Măcar de l-aș fi păstrat în orele de încercare! De ce îmi este restituit acum? Ce or fi însemnând toate acestea?³

Un moment de extaz asemănător îl regăsim în scrierile inedite ale lui M. C.: „Eram în fața unei ferestre deschise într-o seară de vară. Puțin mai jos de pervazul ferestrei cobora un acoperiș, după care și alte acoperișuri mergeau în jos, astfel încât fereastra se deschidea spre un spațiu foarte vast. Iar pe acoperișul cel mai apropiat la un moment dat un greier cântă în întineric. Îmi amintesc clar de tot firul acela subțire de voce, întrerupt și apoi reluat în acea tăcere nocturnă. Și îmi amintesc la fel de limpede (mai mult, dacă mă reculeg simt din nou) că acea senzație se deschise imediat în mine într-un sentiment, sau mai bine zis într-o stare generală de conștiință care, treptat, dar cu mare rapiditate și cu extraordinară putere m-a condus de la percepție la un fel de revelație imaterială și universală. Mai întâi de toate am avut senzația spațiului sau mai bine zis a unei vastități fără limite care se deschisese înaintea mea și poate că pentru o clipă m-am simțit rătăcit în fața acelei imensități. Dar deja o clipă mai târziu orice fel de ezitare îmi dispăruse, cuprinsă de un avânt puternic ce izbucnise din adâncurile mele, mă împinse înainte și mă determină să merg spre acel spațiu ca și cum acesta s-ar fi deschis numai pentru ca și eu să mă dilat în el. Și acesta a fost primul moment pe care îl pot distinge în progresia

fulminantă a ceea ce am simțit atunci. Momentul următor, și care a urmat într-o fracțiune de timp imperceptibilă, era deja diferit pentru că îmi dădai seama că o pasiune irezistibilă se aprindea în mine în acea mișcare. Eram profund emoționat, cald, plin de fervoare, debordam de atâta afecțiune. Acea mișcare era, în intimitatea mea, un elan violent al întregii mele afectivități. De la blândețe la aviditate, era pătruns de tot ceea ce mai apoi am cunoscut cu numele de iubire. Acel moment rămâne prezent în mine ca fiind momentul în care o seducție puternică m-a atins și m-a învăluit și căreia i-am răspuns acceptând-o, chiar mai mult... dorind-o. Mișcarea pe care o făcusem cu o clipă înainte pentru prima dată în mod conștient în spațiu îmi revine în amintire ca o pătrundere față de care m-am deschis cu pasiune din adâncul ființei mele către ceva inimaginabil care mi se manifesta. Iar al treilea moment a venit ca o continuare și mai perfectă decât cea dinainte, urmând schimbarea conștiinței mele. De la sine, cu adevărat cu de la sine putere, acea tentativă de pătrundere mi se transformă în inimă într-o plinătate absolută de bucurie. O bucurie fantastică, un fel de entuziasm de bucurie mă cuprinse. Fui complet înflăcărat în luminozitatea unei fericiri atât de intense și atât de complete încât mă imobilizai în acel sentiment într-o stare care îmi rămâne în memorie ca fiind cea a unei mulțumiri perfecte și a adeziunii absolute. Și astfel, în acea seară, experiența mea de a fi viu s-a încheiat. Sunt convins că ceea ce am trăit s-a desfășurat întocmai cum am scris: între dilatarea în spațiu, un act de iubire și fericirea care printr-o spirală ascendentă se mișca în sus și care mă trăgea – dar nu mai mult decât eram eu dispus și hotărât să o urmez. Nu știu exact ce vârstă aveam când acel fapt s-a întâmplat în viața mea; cred că puteam avea cinci ani sau poate șase... sau poate

³ J. Green, *Partir avant le jour*, Grasset, Paris, 1963, p. 16.

patru. Ceea ce s-a întâmplat în acea seară este, oricum, prima amintire pe care o regăsesc în mine. Oricât am căutat, nu am găsit nimic care să o preceadă în memoria mea. Motiv pentru care cred ca pot data în acea seară nașterea conștiinței mele. Pot să mai spun că dacă mai târziu faptul mi s-a părut straniu și m-a obligat să reflectez și să încerc să îl înțeleg, pe moment a trecut peste mine ca ceva natural. Sunt convins că în acel moment din viața mea atitudinea mea față de existență a luat formă pentru totdeauna și că toată viața conștiinței mele depinde de acesta. Dar atunci, pe moment, ceea ce am trăit nu a tulburat starea mea de copil. Am continuat să trăiesc normal copilăria mea. Era, desigur, minunat ceea ce cunoscusem, dar a fost ca și cum uimirea era, pe atunci, un lucru complet natural”.

Acestea sunt documente despre o legătură cu Dumnezeu care trece dincolo de nivelul intelectual și se pune pe un plan existențial profund. Este demnă de remarcat complexitatea experienței descrise care se prezintă în același timp ca având un caracter afectiv, de cunoaștere și moral. Se regăsește în ea certitudinea unei prezențe, a unei prezențe de iubire care atrage cu o mare putere de „seducție” dar care, totuși, nu atrage mai mult decât copilul este „dispus și hotărât să o urmeze”. O prezență care, prin urmare, nu se impune, dar care pare să aștepte un răspuns.

Și Linda își amintește, în zorii vieții ei – cu siguranță înainte de vârsta de șase ani – o experiență care prezintă asemănări cu cele două fragmente de mai sus. Linda observă într-o zi un fluture care zboară și se simte atrasă, îl urmărește și, pe neașteptate, „toate păreau să se deschidă în jurul meu”. I se păru că vede totul mult mai clar și „mă simții plină de bucurie și de căldură în tot corpul” într-un fel pe care nu îl mai simțise niciodată.

Senzația a fost atât de puternică încât fetița izbucni în lacrimi de bucurie, fugi la mama și îi spuse: „Mamă, îl cunosc pe Dumnezeu!” Doar mai târziu, gândindu-se la acele clipe, Linda le-a asociat cu iubirea. Pe moment a fost ceva „foarte nou și diferit, pentru care nu aveam puncte de referință”. Ceva ce fetița nu a perceput cu mintea, iar ceea ce a spus mamei „nu a fost o explicație, ci o exclamație”.

În toate cele trei cazuri amintite mai sus este vorba despre o experiență religioasă trăită în copilăria timpurie, experiență care a orientat viața celui care a trăit-o și care ne propune problema existenței în copil a faptului religios anterior solicitărilor cu caracter cultural.

Un alt moment de întâlnire misterioasă trebuie că s-a întâmplat cu doi ani în urmă cu o fetiță dintr-un cartier de la periferia Romei. Monica (șase ani) frecventează o școală Montessori în cartierul Tuscolano. Cateheta îi prezintă obiectele în miniatură ale altarului și apoi îi duce pe copii în biserică, astfel încât copiii să poată vedea aceleași obiecte în realitatea lor. Revenită în *atrium*-ul din școală, Monica reîncepe să lucreze cu obiectele în miniatură întorcând spatele clasei. La un moment dat se oprește, se întoarce și spune: „Sunt așa de bucuroasă că am fost astăzi la biserică! Mama nu mă duce niciodată la biserică, nu are niciodată timp. În sfârșit astăzi cineva mă salvează și mă simt liberă”. Sunt cuvinte care atât prin formulare, cât și prin conținut par să depășească posibilitățile unui copil. Cateheta, deosebit de surprinsă, a transcris imediat cuvânt cu cuvânt cele spuse de fetiță.

Și cuvintele lui Francesco (cinci ani) par să nu corespundă nivelului infantil. Francesco pare că a înțeles că mama lui nu crede